DIGITÁLNA A MEDIÁLNA GRAMOTNOSŤ UČITEĽA PRIMÁRNEHO VZDELÁVANIA

DIGITAL AND MEDIA LITERACY OF PRIMARY EDUCATION TEACHERS

Mária Karasová

¹*Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky (Slovenská republika)*

OJPPE 1 (1) – Recenzované články/Reviewed Papers

Publikováno/Published dne 5. 12. 2015

DOI: 10.21062/edp.2020.004

Abstrakt

Príspevok sa orientuje na prelínanie a osobitosti daných gramotností, zároveň ukazuje čiastočné výsledky nášho výskumu, ktorý skúmal sebahodnotenie pripravenosti učiteľov v oblasti mediálnej gramotnosti. Kvantitatívnej časti štúdie sa zúčastnilo 151 učiteľov primárneho vzdelávania v zastúpení z každého kraja Slovenska. V prípade učiteľov bol využitý dotazník a z kvalitatívnych metód pozorovanie, interview s vedením škôl. Približuje tiež problémy v praxi, s ktorými sa stretávajú učitelia a budúci učitelia primárneho vzdelávania. Výsledky ukázali, že učitelia považujú svoje zručnosti v oblasti mediálnej gramotnosti za priemerné a považujú svoju prípravu v pregraduálnej príprave za nedostatočnú. Výsledky výskumu ukazujú potrebu ďalšieho vzdelávania učiteľov a skvalitnenie prípravy budúcich učiteľov v oblasti digitálnej a mediálnej gramotnosti a celkovo v rozvíjaní kompetencií v oblasti využívania IKT v edukácii.

Klíčová slova: Digitálna gramotnosť, mediálna gramotnosť, učiteľ, žiak, primárne vzdelávanie, výskum, mediálna výchova.

Abstract

This contribution is focused on the intertwining and peculiarities of the given literacy, at the same time is showing a partial results of our research, which examined the self-assessment of teachers' readiness in the field of media literacy. The quantitative part of the study was attended by 151 teachers of primary education represented by each region of Slovakia. In the case of teachers, we used a questionnaire and, from qualitative methods, observation and interview with school management. It also describes the problems in practice that teachers and future primary school teachers is facing. The results showed that teachers consider their media literacy skills to be average and consider their undergraduate training to be insufficient. The results of the research show the need for further education of teachers and the improvement of the training of future teachers in the field of digital and media literacy and in general in the development of competencies in the field of the use of ICT in education.

Key words: Digital literacy, media literacy, teacher, pupil, primary education, research, media education.

ÚVOD

Nevyhnutnosť disponovať schopnosťou využívať IKT učiteľom je dnes samozrejmá. Implementácia IKT do edukácie na Slovensku sa javí samozrejmom a rokmi zviditeľňovania tejto problematiky i pomerne ústálenou. Edukačná realita však prináša mnohé otázky a problémy, s ktorými sa stretávajú učitelia predprimárneho a primárneho vzdelávania.

Medzi kľúčové spôsobilosti v primárnom vzdelávaní sú považované okrem iných aj digitálna gramotnosť a schopnosť kriticky myslieť. Kompetencie sa vzájomne prelínajú a majú nadpredmetový charakter. Osobitne sa Štátny vzdelávací program na Slovenku zameriava aj na kompetencie spojené s používaním IKT (ŠVP – Primárne vzdelávanie, 2015). Terminologicky sa ustálili kompetencie spojené s používaním IKT ako digitálna, mediálna a

informačná gramotnosť. Uvedené gramotnosti sa čiastočne vzájomne prelínajú, majú aj svoje špecifiká. Ich rozvíjanie je neustálym procesom naprieč všetkými stupňami vzdelávania. V prípade používania IKT je problémom ich prudký vývoj a neustále zmeny, rýchla modernizácia a čoraz väčšia dostupnosť deťom a žiakom. Preto je nutné, aby učiteľ primárneho vzdelávania neustále skvalitňoval uvedené kompetencie. Žiakom tak môže ukázať potenciál IKT a formovať ich k zodpovednému a zmysluplnému využívaniu.

IMPLEMENTÁCIA IKT V PRIMÁRNYM VZDELÁVANÍ A DIGITÁLNE KOMPETENCIE UČITEĽA

Na Slovensku sa stretávame s viacerými problémami súvisiacimi s implementáciou IKT v edukácii. Ide predovšetkým o jednostranné využívanie digitálnych médií bez využitia ich skutočného potenciálu, ich predimenzované využívanie, čo nesie viacero následkov (spojené so zdravotnými následkami, spoliehaním sa žiakov na jediný zdroj informácií – google a pod.). Z uvedených dôvodov je zrejmé, aká dôležitá je osobnosť pedagóga a jeho vklad do priebehu vyučovania (Karasová, 2017). V posledných rokoch prudko narástlo používanie digitálnych, personalizovaných a interaktívnych zariadení a to už deťmi v predškolskom veku, o to viac v prípade starších detí (Chaudron, 2015; Plowman, Stevensom, Stephen, McPake, 2012). Odráža sa to aj vo využívaní IKT vo vzdelávaní, čím sa zaoberá množstvo štúdií a výskumov a to od predprimárneho vzdelávania, primárneho vzdelávania (napr. Estyn, 2013; Tay, Lim, Lim, Koh, 2012; Balanskat, 2009; Sarkar, Mohapatra, Sundarakrishnan, 2017; Higgins, 2003; Juszczak, 2003, 2007, 2011; Círus, 2016, 2017; Maněnová, 2012; Kalaš, 2011; Karasová, 2012, 2014, 2017; Juszczak, Karasová a kol., 2017; Círus, Maněnová, Škoda, 2019) až po vysokoškolské vzdelávanie.

V rámci viacerých testovaní najmä medzinárodného charakteru, napr. ako je ICILS, sa Slovenská republika zapojila do testovania naposledy v roku 2013. Zaujímavou skutočnosťou je, že prekážkou v používaní IKT v školách je najmä nedostatok času, ktorý majú učitelia na prípravu vyučovania, potom nedostatok výkonných PC alebo ich dostatočného počtu a nepostačujúce schopnosti učiteľov pri práci s IKT (NÚCEM, ICILS, 2013). Uvedého testovania sa od daného roku Slovenská republika už nezúčastnila. Slovensko sa aktívnejšie zapája do testovania IT fitness, pričom priemerná úspešnosť známa z priebežných výsledkov tohtoročného testovania je 62% v prípade testu pre SŠ a VŠ, 65% v prípade testu pre ZŠ (IT fitness test, 2020). Schopnosti učiteľov ako i žiakov pracovať s IKT preverila predovšetkým dištančná výučba, ktorá bola nevyhnutná z dôvodu prvej vlny pandémie koronavírusu. Na základe výsledkov dotazníkového prieskumu je, okrem iného zrejmé, že prevažovala asynchrónna forma online výučby, čo predstavovalo predovšetkým zasielanie zadaní prostredníctvom emailu alebo iných komunikačných kanálov. Z pohľadu učiteľov mali žiaci problém s prácou s IKT, učitelia mali najčastejšie problém s pomalým internetovým pripojením. Zo všetkých skúmaných učiteľov, viac ako 20% realizovalo online hodiny, 80 % učiteľov deklarovalo potrebu vzdelávať sa v oblasti dištančného vzdelávania (Ostertágová, Čokyna, 2020). Napriek tomu, že nemôžeme zrovnávať dištančnú výučbu s využívaním IKT v edukačnom procese pri prezenčnej forme, údaje naznačujú jednostranné využívanie komunikačných kanálov v prípade učiteľov. Aj na základe pozorovaní v našom výskume, v prípade učiteľov primárneho vzdelávania, sledujeme rovnako jednostranné využívanie IKT, čo sme už vyššie spomenuli. Učitelia primárneho vzdelávania využívajú predovšetkým Power Pointové prezentácie, prípadne tlač pracovných listov z elektronickej formy. V oveľa menšej miere sa využíva potenciál interaktívnej tabule. Napriek interaktívnym programom a rozsiahlym možnostiam, v prípade nami skúmanej vzorky, prevláda využívanie interaktívnej tabule na premietanie videí či prezentovanie ppt.

Vzhľadom na vzájomné prelínanie sa digitálnej a mediálnej gramotnosti, určité oblasti kompetencií je nutné rozvíjať súbežne. Okrem iných ide najmä o prácu s internetom a spracovávaním informácií, od samotného vyhľadávania až po ich kritickú analýzu. Mediálna gramotnosť súvisí najmä s kritickým vyhodnocovaním informácií z masmédií, avšak pri ich získavaní potrebuje každý užívateľ disponovať určitými schopnosťami spojenými s ovládaním hardvéru a softvéru. V príspevku sa teraz viac orientujeme na mediálnu gramotnosť vychádzajúc aj z výsledkov výskumu, ktorý bol na uvedenú tému orientovaný.

SEBAHODNOTE UČITEĽOV V OBLASTI MEDIÁLNEJ GRAMOTNOSTI

Postoj učiteľa súvisí s tým, nakoľko budú i žiaci považovať danú oblasť či predmet za dôležitý. V posledných rokoch si učitelia viac uvedomujú potrebu realizácie mediálnej výchovy i z dôvodu zmien správania sa žiakov, ktoré môžeme pozorovať v priebehu viacerých rokov. V príspevku chceme prezentovať čiastočné výsledky

výskumu, pričom sa orientujeme na sebahodnotenie učiteľov v oblasti mediálnej gramotnosti. Vychádzame z výsledkov výskumu, ktorý bol orientovaný predovšetkým na mediálnu gramotnosť.

Základné údaje o výskume

Empirický výskum mal diagnostický a kvantitatívno-kvalitatívny charakter. Predmetom výskumu bola mediálna výchova realizovaná formálnym alebo neformálnym spôsobom na Slovensku na prvom stupni základných škôl, úroveň mediálnej gramotnosti žiakov primárneho vzdelávania a spolupráca školy (učiteľov) a rodiny v oblasti mediálnej výchovy a formovaní správnych návykov detí mladšieho školského veku. V príspevku sa orientujeme na prezentáciu výsledkov výskumu z pohľadu učiteľov a realizácie mediálnej výchovy v škole.

Medzi kognitívne ciele výskumu patrila aj cieľ analyzovať pohľad postoj učiteľov primárneho vzdelávania k potrebe mediálnej výchovy na základnej škole a analyzovať sebahodnotenie učiteľov v otázke pripravenosti na realizáciu mediálnej výchovy a s tým spojených digitálnych kompetencií.

Metódy zberu údajov

Do výskumu bolo vybraných spolu 28 základných škôl v nasledujúcich kategóriách miest a obcí: 9 škôl na vidieku do 1999 obyvateľov, 4 školy v malých mestách od 2000 do 19 999 obyvateľov, 7 škôl v stredných mestách od 20 000 do 199 999 obyvateľov a 8 škôl vo veľkomestách nad 100 000 obyvateľov. Školy boli vybrané z každého kraja Slovenskej republiky. Medzi vybranými školami bolo: 9 cirkevných škôl, 2 súkromné školy a 17 štátnych škôl.

Výskumu sa zúčastnilo 151 učiteľov primárneho vzdelávania (5 mužov a 146 žien), 27 riaditeľov príp. zástupcov riaditeľov, bolo uskutočnených 48 fokusových interview a v každej z cieľových skupín bolo 10 žiakov tretích ročníkov základných škôl (480 žiakov). Výskumu sa zúčastnilo aj 498 rodičov (92 mužov a 406 žien).

Za základnú metódu v empirických výskumoch bola použitá metóda diagnostického prieskumu. Bol použitý dotazník adresovaný učiteľom a rodičom a kategorizované interview (t. j. také, kde dotazníky obsahujú rovnaké otázky v tom istom nezmenenom poradí, aby boli kladené tým istým respondentom z tej istej profesijnej alebo sociálnej skupiny) s riaditeľmi alebo zástupcami škôl. Pri žiakoch bolo použité fokusové interview.

Na spracovanie a analýzu výsledkov boli použité matematicko-štatistické operácie absolútnej a relatívnej početnosti. Kvôli transparentnosti a prehľadnosti údajov prezentujeme spracovanie údajov aj pomocou grafu. Na zisťovanie štatistickej významnosti vybraných premenných a na vyjadrenie korelačného vzťahu bol použitý Pearsonov Chi-kvadrát test dobrej zhody.

Sebahodnotenie učiteľov v oblasti mediálnej gramotnosti

Z hľadiska pripravenosti učiteľov (N=151) predovšetkým na realizáciu mediálnej výchovy, takmer polovica učiteľov (43,7%) uviedla, že sa danej problematike nevenovali počas štúdia, 33,1% učiteľov považovalo prípravu počas štúdia za nedostatočnú. Len 16% učiteľov považuje svoju prípravu počas štúdia za postačujúcu. Z uvedených výsledkov môžeme konštatovať rastúcu potrebu kvalitnej prípravy budúcich učiteľov. Svoje kompetencie vo vybraných oblastiach mediálnej gramotnosti (oblasť využívania médií ako nástroja v edukačnom procese, vedomosti učiteľov o rizikách spojených s využívaním médií, práca s informáciami, schopnosť prezentácie informácií spojených s možnosťami využitia médií a rizikami) považujú učitelia za priemerné. Učitelia najlepšie hodnotili svoje kompetencie so zreteľom na ich vedomosti o rizikách spojených s médiami. Snažia sa implementovať prvky mediálnej výchovy do edukácie, nie však pravidelne. Najčastejšie pracujú s printovými médiami (s knihami, detskými časopismi), z digitálnych médií prevažne s počítačom. Pri práci s počítačom sa ukázali významné rozdiely u učiteľov v závislosti od sídla základnej školy, v ktorej pôsobia. Prácu s počítačom významne častejšie využívajú učitelia zo základných škôl, ktoré sú situované vo väčších mestách ($p=0,003$) ako učitelia z vidieku a menších miest.

V prípade záujmu učiteľov o školenie v uvedenej oblasti (Graf 1), z radov učiteľov, ktorí považujú mediálnu výchovu za potrebnú v primárnom vzdelávaní, nemá záujem o školenie z mediálnej výchovy viac ako 37%. Na druhej strane, takmer 30% učiteľov, ktorí nepovažujú mediálnu výchovu za potrebnú, majú záujem o školenie v tejto oblasti. Významnosť týchto rozdielov v záujme o školenie nám potvrdil aj chi-kvadrát test nezávislosti (chitest 9,81437E-05).

Graf 1: Záujem učiteľov o školenie podľa ich postoja k mediálnej výchove

Učители hodnotili svoju pripravenosť v oblasti mediálnej gramotnosti za nedostatočnú. Na základe výsledkov nášho výskumu v súčinnosti s údajmi získanými z ďalších, kvalitatívnych metód skúmania, sme zistili, že mnohí učители nemajú dostatočné sebavedomie v sebahodnotení najmä z dôvodu, že im absentuje terminologická základňa v oblasti gramotností spojenými s využívaním IKT. Aj na základe našich rozhovorov s učiteľmi sledujeme určité obmedzovanie uvedených gramotností na používanie počítača a interaktívnej tabule počas vyučovania. Je zaujímavé, že práca s médiami sa objavovala u učiteľov častejšie ako diskusia a praktická činnosť zameraná na rozvíjanie kritického myslenia v mediálnych prostrediach. V rámci rozhovorov s učiteľmi sme pozorovali, že niektorí považujú za prirodzené upozorňovať žiakov na ohrozenia plynúce z kontaktu s médiami. Učители si uvedomujú riziká spojené s nadmerným využívaním digitálnych médií a sledujú zmeny v správaní sa žiakov počas svojej praxe. Aj na základe uvedených dôvodov sme sa rozhodli vo výskume pokračovať a v súčasnosti ho viac orientovať na digitálnu gramotnosť a sebahodnotenie kompetencií učiteľov a budúcich učiteľov primárneho vzdelávania.

Diskusia

To, že učители pociťujú svoju prípravu v oblasti mediálnej gramotnosti za nepostačujúcu súvisí aj s rokmi ich praxe a teda obdobím štúdia. V našom výskume tvorili najväčšiu kategóriu učители s rokmi praxe 7 – 23 rokov (53%), ďalšou kategóriou 24 rokov a viac praxe (30%). Práve učители s rokmi praxe menej ako 7 rokov, už mali implementované v rámci pregraduálnej prípravy predmety spojené s rozvíjaním mediálnej a digitálnej, rovnako informačnej gramotnosti a predmety spojené s využívaním IKT vo vzdelávaní. Čo však nemusí byť reálne vzhľadom na možné rozdiely v pregraduálnej príprave podľa typu vysokej školy.

Implementácia prvkov mediálnej výchovy súvisí aj s individuálnymi preferenciami učiteľov primárneho vzdelávania. To ukazuje aj výskum, kde respondenti uvádzali, že mediálnou výchovou sa zaoberajú len tí učители, ktorých to zaujíma a teda iba tí svoje vedomosti a zručnosti skvalitňujú (Karasová, 2014). Výsledky ukazujú potrebu ďalšieho vzdelávania učiteľov v uvedených oblastiach. Zároveň je nutné podobne reagovať a poníkať kroky aj v príprave budúcich učiteľov. V praxi sa nám to ukazuje ako dobrý krok, ktorého efektivitu a výsledky chceme hlbšie skúmať v pripravovanom výskume.

Učители vo všeobecnosti prijímajú inovácie ako IKT a uplatňujú ich v praxi. Je preukázaná závislosť medzi prijatím inovácií – IKT učiteľmi a ich zavádzaním do praxe a mierou rozvoja digitálnej gramotnosti. Čím ľahšie učiteľ prijme inovácie, tým väčší pokrok dosiahnu žiaci v rozvoji zručností v oblasti IKT. Učители sú najdôležitejším faktorom v procese využívania IKT vo vzdelávaní (Círus, Maněnová, Škoda, 2019). Práve postoj učiteľov vplýva na utváranie postojov žiakov. Preto je dôležité, aby učители mali dostatočne jasne pochopené terminologické súvislosti uvádzaných gramotností a tak efektívne dokázali rozvíjať dané zručnosti v praxi u žiakov.

ZÁVER

Učители najčastejšie používajú v rámci realizácie mediálnej výchovy prácu s počítačom, okrem toho pracujú najmä s printovými médiami. Práve tu vidieť prelínanie mediálnej a digitálnej gramotnosti, pretože aj v prípade mediálnej gramotnosti je nutné vedieť používať hardvérové prostriedky a s tým spojený príslušný softvér na požadovanej úrovni. Práve preto, že v uvedených výsledkoch nášho výskumu nebolo jednoznačné, nakoľko

majú učitelia problém s prácou s IKT alebo skôr s obsahom mediálnej výchovy, pripravujeme výskum, ktorý vzniknuté otázky zodpovie jednoznačne.

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0748/20 *Diagnostikovanie digitálnej gramotnosti učiteľov primárneho vzdelávania v kontexte pregraduálnej prípravy a edukačnej reality*.

Zdroje

- [1] Balanskat, A. (2009). *Study of the impact of technology in primary schol. Sythesis Report*. Brusel: STEPS EACEA.
- [2] Círus, L. (2016). *Relationship between type of teacher with respect to adoption of innovation in ICT and level of computer skills of primary school pupils*. Sofia: STEF92 Technology.
- [3] Círus, L. (2017). Diagnostika učiteľů 1. stupně základní školy z hlediska osvojování inovací v oblasti ICT. *Media4u*, 14(1), 26-28.
- [4] Círus, L., Maněnová, M. & Škoda, J. (2019). *Teachers' attitudes towards ICT and their reflection in the pupils' digital literacy*. Ústí nad Labem: EDUCA PF UJEP.
- [5] ECDL Foundation. (2016). *Perception and reality. Measuring Digital Skills in Europe* [Online]. Retrieved February 25, 2019, from <https://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj9zp7Gyb7aAhVIZFAKHZuUBiAQFggYMAE&url=http%3A%2F%2Fecdll.org%2Fmedia%2Fperceptionandreality-measuringdigitalskillsineurope-ecdllfoundationpositionpaper1.pdf&usg=AOvVaw2dTmhECvX14Bea-IElwMOj>.
- [6] ECDL Foundation. (2018). *Perception & reality. Measuring digital skills gaps in Europe, India and Singapore* [Online]. Retrieved February 25, 2019, from <http://ecdll.org/policy-publications/perception-reality-measuring-digital-skills-gaps-in-europe-india-and-singapore>.
- [7] Estyn. (2013). *The impact of ICT on pupil's learning in primary schools*. Cardiff: Estyn.
- [8] Higgins, S. (2003). *Does ICT improve learning and teaching in schools?* Newcastle University.
- [9] Chaudron, S. (2015). *Young Children (0-8) and Digital Technology. A qualitative exploratory study across seven countries*. Luxembourg: Joint Research Centre.
- [10] IT fitness test. [Online]. Retrieved September 20, 2020, from <https://itfitness.sk/sk/priebezne-vysledky/it-fitness-test-zakladne-skoly/>.
- [11] Juszczuk, S. – Karasová, M. a kol. (2017). *Analýza súčasného stavu mediálnej výchovy u detí mladšieho školského veku*. Ružomberok: VERBUM.
- [12] Juszczuk, S. (2007). Komputery a humanizm w edukacji. In SIEMIENIECKI, B. (Eds.) *Pedagogika medialna*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. ISBN 978-83-01-15243-7, s. 11-15.
- [13] Juszczuk, S. (2011). New types of functional literacy: media and digital literacy in the times of social change. *Technológia vzdelávania*, 19(4), 3-7.
- [14] Juszczuk, S. a kol. (2003). *Dydaktyka informatyki i technologii*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- [15] Kalaš, I. (2011). *Spoznávame potenciál digitálnych technológií v predprimárnom vzdelávaní. Analytická štúdia*. Bratislava: UIPŠ.
- [16] Karasová, M. (2012). *Využívanie informačných a komunikačných technológií v súčasnej katechéze*. Ružomberok: Verbum.
- [17] Karasová, M. (2014). *Mediálna gramotnosť žiaka primárneho vzdelávania*. Ružomberok: Verbum.
- [18] Karasová, M. (2017). Aktuálne otázky súvisiace s efektivitou využívania IKT v primárnom a predprimárnom vzdelávaní. *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae : Universitas Catholica Ružomberok*, 16(1), 225-230.
- [19] Maněnová, M. (2012). *Vliv ICT na práci učitele 1. stupně základní školy*. Praha: ExtraSYSTEM.

- [20] NÚCEM, ICILS. (2013). Prvé výsledky medzinárodného výskumu z pohľadu Slovenska alebo ... ako dobre sú žiaci pripravení na štúdium, prácu a život v ére informačných technológií. [Online]. Retrieved September 20, 2020, from https://www.nucem.sk/dl/3413/Kr%C3%A1tka_spr%C3%A1va.pdf.
- [21] Ostertágová, A., Čokyna, J. (2020). Hlavné zistenia z dotazníkového prieskumu v základných a stredných školách o priebehu dištančnej výučby v školskom roku 2019/2020. [Online]. Retrieved September 20, 2020, from <https://digitalnakoalicia.sk/wp-content/uploads/2020/09/Prieskum-IVP-o-priebehu-distancnej-vyucby-2020.pdf>.
- [22] Plowman, L., Stevenson, O., Stephen, C. & McPake, J. (2012). Preschool children's learning with technology at home. *Computers & Education*, 59(1), 30-37.
- [23] Sarkar, S., Mohapatra, S. & Sundarakrishnan, J. (2017). *Information and Communications Technology in Primary School Education*. Switzerland: Springer International Publishing AG.
- [24] Štátny vzdelávací program. Primárne vzdelávanie – 1. stupeň základnej školy. (2015). Bratislava : ŠPÚ, 2015. [Online]. Retrieved August 10, 2010, from <https://www.statpedu.sk/sk/svp/inovovany-statny-vzdelavaci-program/inovovany-svp-1.stupen-zs/>.
- [25] STEPS. (2009). *Study of the impact of technology in primary schools*. EACEA.
- [26] Tay, L. Y., Lim, K. S., Lim, P. CH. & Koh, L. J. H. (2012). Pedagogical approaches for ICT integration into primary school English and mathematics: A Singapore case study. *Australasian Journal of Educational Technology*, 28(4), 740-754.